

Stanisława Jasińska

Nieznany autograf "Beniowskiego" Juliusza Słowackiego

Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej 3, 287-298

1939-1946

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NIEZNANY AUTOGRAF „BENIOWSKIEGO“ JULIUSZA SŁOWACKIEGO

Autograf pięciu pierwszych pieśni *Beniowskiego*, przepisanych przez autora na czysto i przygotowanych do druku, znany był w defekcie. Znajdował się on przed wojną w Centralnej Bibliotece Wojskowej w Warszawie, w zbiorach rapperswilskich. Prof. Kleiner w wydaniu *Dzieł wszystkich Słowackiego* (t. V str. 69) opisuje go w następujący sposób:

„Na 7 kartkach formatu 4° zawiera on p.(ieśń) II od w. 489, p. III w całości i p. IV do w. 80. Na początku u góry dopisane jest „Kozaryn“, a przed w. 49 p. III „Franciszek“ — prawdopodobnie nazwiska zecerów¹, którzy składać mieli tę część tekstu“.

Przeglądając archiwalia Biblioteki Kórnickiej, odnoszące się do spraw majątkowych i gospodarczych Działyńskich, znalazłam nieznany dotąd dalszy ciąg przepisanego na czysto do druku rękopisu „Pięciu pierwszych pieśni“. Składa się on z 7 kartek gładkiego, zszarzałego cokolwiek papieru bez żadnych znaków wodnych, o wymiarach 25,3 cm × 19,1 cm. Wypełnione są drobnym, czytelnym pismem poety obustronnie, w dwu kolumnach, każda kolumna po 5 strof. Kartki 1, 3, 5 i 7 są numerowane ręką poety w górnym lewym rogu liczbami od 9 do 12. Kartki 2, 4 i 6 numerował prawdopodobnie zecer liczbami: 9-bis, 10-bis, 11-bis. Widocznie arkusze przed oddaniem zecerom były nierozcięte; Słowacki numerował pierwszą kartę arkusza, zecer dla orientacji drugą.

Pierwsza karta autografu, oznaczona liczbą 9, zaczyna się od w. 81 pieśni IV. Pieśń V zaczyna się na odwrocie karty 10 u dołu, a kończy na odwrocie karty 12 w kolumnie 1. Pod nią znajduje się napis ręką poety:

¹ W listach Januszkiewicza do Niedźwieckiego (Archiwum Niedźwieckiego w Bibliotece Kórnickiej) znajduje się istotnie wzmianka o zecerze Kozarynie, którego Januszkiewicz wysłał do Londynu w sprawach drukarni.

Koniec / Pierwszych pięciu pieśni; podkreślenie przez całą kolumnę i niżej: < karta tytułowa jak następuje > // Beniowski / Poema / przez / Juliusza Słowackiego / pięć / pierwszych pieśni (rozdzielnik w kształcie gwiazdki) Paryż / Nabywa się w Księgarni Leopolda Michelsena / w Lipsku //.

W kolumnie drugiej u góry:

Przed kartą tytułową na karcie fałszywego tytułu położyć

// × / Beniowski / × //².

Znowu podkreślenie przez całą kolumnę, pod którym:

Okładka ma być z grubego papieru — na niej bez ozdób żadnych czarnymi literami // Poema / Beniowski //.

Dwa ostatnie wyrazy u góry i z prawej strony objęte zostały jedną linią poziomą i dwoma pionowymi. Cała ta ostatnia uwaga, poczynając od słowa *Okładka* wraz z projektowanym napisem, jest przekreślona. Porównawszy te uwagi z egzemplarzem pierwszego wydania z 1841 r. widzimy, że karta tytułowa uległa tylko nieznacznej zmianie w układzie, zaś w adresie bibliograficznym usunięto miejsce wydania: *Paryż*, a omówienie: *nabywa się... etc.* zastąpiono krótszym: „w Lipsku / U Leopolda Michelsena”². Okładkę i kartę „fałszywego tytułu” wykonano zgodnie z projektem poety.

¹ Słowa pokreślone są w autografie podkreślone przez Słowackiego.

² Właściwie pierwsze wydanie z 1841 r. posiada dwie różne karty tytułowe:

a) „Beniowski / poema / przez / Juliusza Słowackiego / rozdzielnik / pięć pierwszych pieśni / rozdzielnik / w Lipsku (szwabachą) / U Leopolda Michelsena / rozdzielnik / 1841 / “.

b) „Beniowski (szwabachą) / Poema / przez / Juliusza Słowackiego / pięć pierwszych pieśni (kursywą) / rozdzielnik / w Lipsku (szwabachą) / U Leopolda Michelsena (!) / “.

Pod tym w dwu kolumnach:

„w Londynie: u W. Jeffs, 15 Burlington Arcade Piccadilly.

w Brukseli: w Belgijsko-Francuskiej Księgarni, rue Montagne-de-la-Cour, 26”. Pod tym rok „1841”.

Słowacki otrzymał we Frankfurcie egzemplarz najwidoczniej z kartą tyt. b), gdyż w liście pisanym następnie do Niedźwieckiego zwraca uwagę na błąd w nazwisku Michelsena. Niedźwiecki w związku z tym polecił błąd poprawić. Prawdopodobnie jednak, aby nie narażać drukarni na stratę, dodrukowano na błędnej karcie księgarni londyńską i brukselską, przeznaczając gotowe egzemplarze z tą kartą do rozprowadzenia głównie w Anglii.

Oprócz tych napisów mamy drobniejsze: na karcie 10 v. na końcu p. IV poeta zanotował: „*stronnica 145*“, na karcie 12 nad kolumną 1 „*171*“, w połowie „*172*“, nad kolumną 2 „*173*“ i znowu w połowie „*174*“. Są to także stronice. Ogólne obliczenie: 175 stron podzielone przez $16 = 11$ znajduje się pod ostatnią strofą p. V, obok napisu „*Koniec . . .*“. Mamy tu określony format i ilość składek. Ostatecznie pierwsze wydanie liczyło bez karty tytułowej 176 stronic. Pod tym obliczeniem znajduje się mnożenie: 63 razy $20 = 1260$ oraz luźne liczby „*112*“ i „*5*“. Takież luźne liczby „*16*“, „*15*“ i „*9*“ znajdują się u dołu karty 12.

Koniec każdej strony druku zaznaczono w rękopisie kreską poziomą, prostą lub falistą, prawdopodobnie przez zecera.

Rękopis najwyraźniej pisano na czysto. Skreśleń ma niewiele. Jest to, jak już zaznaczyłam, czystopis przygotowany do druku. Zbadanie przed wojną rękopisu rapperswilskiego, dziś już prawdopodobnie nieistniejącego, pozwoliło mi stwierdzić przez autopsję, że znaleziony w Kórniku autograf jest istotnie dalszym bezpośrednim ciągiem wspomnianego rękopisu.

Odnaleziony rękopis według wszelkiego prawdopodobieństwa dostał się do zbiorów kórnickich z papierami po Leonardzie Niedźwieckim, który, jak wiadomo, zajmował się wydaniem Beniowskiego i prowadził korektę. Obecnie nosi on sygnaturę B. K. 1643.

O d m i a n y t e k s t u.

Jak zaznaczyłam, skreśleń i poprawek jest na ogół niewiele, niektóre jednak są bardzo charakterystyczne. Zestawiam je poniżej, tekst ostateczny wyodrębniając drukiem pochyłym.

Pieśń IV w. 92 *krew* nad skreślonym *p r o c h*.

w. 144 *w środku* — *w* napisane nad skreślonym *w e w*; widocznie poeta zamierzał napisać „wewnątrz“.

w. 164 *skoczywszy* — *s* przerobione z *u*; widocznie poeta chciał napisać początkowo „uskoczył“.

w. 181 *pryskając* — *r* przerobione z jakiejś innej litery (*n?*).

w. 224 *unieść* — przerobione z *się nieść*; poeta skreślił *się*, które przeniósł przez omyłkę z poprzedniego wiersza i przed *nieść* dopisał *u*.

w. 230 *winąc* nad skreślonym *w i ą z a ć*.

- Pieśń IV w. 242 końcowy, zamieniony na ? (przecinek na znak zapytania).
- w. 264 *miejsu* nad skreślonym, nieczytelnym wyrazem, podobnym do *lesie*.
- w. 287 *miłostkach* — *m* napisane na innej nieczytelnej literze.
- w. 300 *Jak go* — w autografie po *Jak* znajduje się przekreślony przecinek. W następnym wierszu w identycznym wypadku poeta pozostawił przecinek.
- w. 307 *Zbigniewie* — *Zb* przerobiono z *M*; prawdopodobnie chciał poeta początkowo napisać „Maurycy”.
- w. 326 — *drzew i* nad skreślonym — *głowy* —.
- w. 335 *gorąca* nad skreślonym *nadziei*;
 „ „ *po toczy* znajdują się w autografie równocześnie dwukropek i przecinek.
- w. 349 *zawsze będę* poeta zmienił z *będę* z *zawsze* przez odpowiednie ponumerowanie wyrazów liczbami 2 i 1.
- w. 365 *szpara* — w autografie znajdują się po tym wyrazie równocześnie wykrzyknik i dwukropek.
- w. 375 *Tu* — *T* przerobiono z *t*.
- w. 378 *Xiądz* — *X* przerobiono z *x*.
- w. 384 *missją* — *j* przerobiono z *y*.
- w. 389 *Jaskułki (!)* — *s* przerobiono z jakiejś innej litery.
- w. 412 *tuląc* — przed tym przekreślone *t u ł*.
- w. 436 *każda* — *a* końcowe przerobione z *y*.
- w. 445 *I był na twarzy* — poeta początkowo przeniósł z następnej strofy: *I skry mu z*, więc skreślił *skry a u góry* napisał *był*; *mu* przerobił na *na*, z na *t*.
- w. 446 *dreszczem* poprawione na jakimś nieczytelnym wyrazie.
- w. 453 *strofy* — *tr* napisane na jakiejś innej literze.
- w. 459 *złota* nad skreślonym *owa*.
- w. 461 *odmętu* — *ę* poprawione z *en*.
- w. 462 *wioseł* nad skreślonym *siebie*.
- w. 476 *Widzę jaki ma w* nad skreślonym: *W...* (jakiś wyraz podobny do „których”, zaczynający się jednak od „t”) *mi znów a w (?)*.

- Pieśń IV w. 486 *zawsze strojny nad skreślonym j a k . . .* (drugi wyraz nieczytelny).
- w. 507 *dziwne* — *e* przerobione z *y*.
- w. 534 *łamiący* — poeta napisał *ł a m*, przekreślił *i u* góry wpisał *t r a c ą c y*, znowu skreślił *i* ostatecznie wpisał *łamiący*.
- w. 535 *krusząc* — nad skreślonym *ł a m i ą c*.
- Pieśń V w. 22 poeta zaczął pisać w równej linii z wierszem poprzednim: napisał *K*, zamazał *i* cały wiersz cofnął odpowiednio.
- w. 40 *butla* — przed tym znajduje się także wyraz *butla* przekreślony.
- w. 82 *próżno* napisane na *t r u d n o*.
- w. 93 *Wiatr* — *W* poprawione z *w*.
- w. 94 *trzaskiem* — *a* poprawione na innej literze.
- w. 103 *jak* poeta opuścił *i* następnie wpisał *u* góry.
- w. 140 *być winna* nad skreślonym *j e s t d l a m n i e*.
- w. 154 *sam* poprawione na wyrazie nieczytelnym, podobnym do *o n*.
- w. 156 *polskiej* nad skreślonym *p r z o d k ó w*.
- w. 169 *prekрасnych* — *e* przerobione z innej litery.
- w. 175 *mu* — *u* poprawione na literze, którą mogło być *y* lub *g*.
- w. 176 *Litwini* — *L* przerobione z *l*.
- w. 181 *Jadę* — *J* przerobione z *j*.
- w. 186 *jak* poprawione na *b e z (?) s*.
- „ „ *błękitach* — *a* poprawione na jakiejś innej literze.
- w. 193 *do* — *o* poprawione na innej literze.
- w. 236 przed *milczący* skreślone *p*; nieznaczną kreską przy *p* zdaje się wskazywać na to, że poeta chciał napisać *p ł a c z ą c y*.
- w. 259 *trzoda* poprawione zdaje się na wyrazie *w o d a*.
- w. 276 *wproszonéj* — *é* przerobione z *y*, które poeta zaczął pisać, ale nie skończył *i* poprawił na *é*.
- w. 305 *Co robisz* — *C* przerobione z *c*.
- w. 331 *konieczną* napisane na nieskończonym wyrazie, zaczynającym się od *s e r d* (z następnego wiersza?).
- w. 338 *każdém* — *é* przerobione z *y*.

Zestawienie różnic, zachodzących między pierwszym wydaniem a autografem.

W liście do Leonarda Niedźwieckiego, pisanym z Frankfurtu dnia 1 czerwca 1841 r., skarży się Słowacki na niedbałą korektę *Beniowskiego*. Rzeczywiście, omyłek jest dużo.

Najwięcej różnic między autografem a pierwszym wydaniem zachodzi w kreskowaniu. Słowacki stawiał znaki diakrytyczne bardzo niedbale, a jeśli chodzi o é, bardzo niekonsekwentnie. Staranniej kreskował tylko w rymach. Toteż prawie wszystkie é w pierwszym wydaniu wewnątrz wiersza pochodzą od zecera, zecer też często kreskował n, ó itp. Wyjątkowo zdarzyło się, że autograf ma formę poprawniejszą — i ten wypadek uwzględniamy w zestawieniu poniższym, pomijając resztę różnic z powodu ich małego znaczenia a dużej obfitości.

Liczne są także różnice w pisowni dużych liter. Słowacki posługuje się nimi zupełnie dowolnie. Tak np. imiona własne często pisze małą literą, jeśli jednak zauważy ten błąd, poprawia go. Czyni to także zecer w druku. Natomiast przymiotniki i przysłówki, pochodzące od imion własnych (raz nawet czasownik), prawie zawsze pisane są dużą literą — co druk oddaje przeważnie wiernie. I tutaj jednak poeta nie jest konsekwentny. Czasem znowu rzeczowniki pospolite, zwłaszcza osobowe, niekiedy zaimki, pisze literą dużą. Pierwsze wydanie nie zawsze zgadza się tutaj z autografem, poprawiając go lub idąc w tym kierunku jeszcze dalej niż poeta. Ma to w kilku wypadkach uzasadnienie w niewyraźnej pisowni dużych liter wewnątrz wiersza, często jednak jest ze strony zecera lub może korektora zupełnie nieuzasadnioną i dowolną poprawką. Takie różnice uwzględniamy w zestawieniu, ponieważ duże litery miewają u Słowackiego specjalne znaczenie: przez użycie dużej litery podkreśla on niekiedy ważność osoby lub rzeczy, o której mówi. Jak wielką wagę przywiązywał poeta do tego szczegółu, dowodzą wiersze 469, 472 i 476, w których wyraz On, oznaczający tutaj Boga, nie tylko napisał dużą literą, ale jeszcze literę tę za każdym razem podkreślił trzykrotnie. Chodziło mu tutaj wyraźnie o to, aby się zecer nie pomylił, gdyż w wierszach 471 i 473, gdzie wyraz On mieści się na początku wiersza (a więc według zwyczaju musiał być pisany dużą literą) — nie ma podkreśleń. W innych znowu wypadkach duża litera ma znaczenie dla interpunkcji: może wskazywać, że w zamierzeniu poety była przed nią kropka.

Różnice w interpunkcji pomijamy tylko wtedy, gdy zecer uzupełniał przecinki, oddzielając zdania wtrącone lub podrzędne. Wszystkie inne wypadki uwzględniamy, ponieważ mogą mieć znaczenie rytmiczne albo nawet treściowe. W późniejszych wydaniach interpunkcja pierwszego wydania była wielokrotnie poprawiana. Lecz właśnie w związku z przestankowaniem istnieje możliwość różnych interpretacji i bardzo często, poprawiając pierwsze wydanie, poprawiało się niewłaściwie zupełnie samego poetę. Ważność tej sprawy podkreślił bardzo silnie prof. Kleiner w swoim wydaniu *Dzieł wszystkich Słowackiego* (t. I, s. LXIII). Mimo to i on nie uniknął pod tym względem odchyień od pierwszego wydania, które budzą pewne zastrzeżenia. Trudno np. zgodzić się na usunięcie przecinka po „różach” w wierszu 112 p. IV, gdzie ma on wyraźne znaczenie: podkreśla niezwykłość zestawienia i raczej powinien być zastąpiony przez myślnik, niż usunięty zupełnie. Tak samo trudno zgodzić się na usunięcie przecinka po słowie „uleczony” w następnym wierszu 113. Wiersze te w pierwszym wydaniu i w autografie wyglądają tak:

w. 111/112 Lubilem takie dusze — nie bezkarny!

Wybrednie marząc w różach, kolor czarny.

Można to jedynie zmienić na:

Wybrednie marząc w różach — kolor czarny.

w. 113/114 Dziś uleczony, na pół — lubię róże

Takie, jakimi je Bóg stworzył . . .

można również zmienić jedynie w ten sposób:

„Dziś uleczony — na pół — lubię róże”

Przecinek bowiem, wyodrębniający słowa „na pół”, ma tutaj wyraźne znaczenie — poeta w ten sposób zastrzega się ironicznie, że uleczony jest tylko na pół, nie całkowicie. Nie jest to więc stwierdzenie, lecz zastrzeżenie. Opuszczenie tego przecinka odbiera całemu powiedzeniu jego tak charakterystyczny odcień ironiczny¹.

Różnice w brzmieniu słów, wynikające czy to z prostej omyłki zecera czy też ze złego odczytania wyrazu, notujemy wszystkie. Niektóre z tych omyłek zostały już poprawione w późniejszych wydaniach. Poprawki te

¹ Kridl i Piwiński idą tutaj (J. Słowacki, *Dzieła*, W-wa 1931 t. 21.) za I-ym wydaniem i nie usuwają przecinków. Także prof. Kleiner w monografii swej (Jul. Słowacki, III, str. 225) cytując wiersz 112 w przypisku² stawia po „różach” właśnie „—”.

zestawił prof. Kleiner w wydaniu *Dzieł wszystkich* t. 5, str. 70—71. Nie wszystkie okazały się oczywiście trafne jako robione wyłącznie „na domysł”. W wierszu 82 pieśni V poprawka „Nie lża” sięga już do autografu, gdyż Słowacki istotnie napisał „Nie lża” tak jak ma pierwsze wydanie. Tak samo sprawa przedstawia się w wierszu 254 p. V: Słowacki rzeczywiście napisał „gołębie gruchały”, w w. 266 „łicho”, a w w. 340 „twoją miłę”.

W zestawieniu poniższym uwzględniono także różnice w pisowni wyrazów.

Pieśń	Wiersz	Autograf	I-sze wydanie	Uwagi
IV	81	żagłowych	ż egłow ych	
	86	odmyka,	odmyka	(przecinek rzeczywiście niepotrzebny)
	92	w krew	wskrew	
	101	Mary —	Mary. —	
	109	namjętne	namiętne	
	128	Rozumu	Rzoumu	
	140	lak	tak	
	141	W tem	W tém	
	142	zgubił.	zgubił	
	151	Zaraz	Teraz	
	177	— we krwi	— We krwi	
	199	gdzieś,	gdzieś	(przecinek pozornie tylko nie ma tutaj znaczenia, zastępuje —)
	205	anioł	Anioł	(w autografie raczej mała litera)
	227	co — były	co były	
	256	: „Dla czego	: „dla czego	
	272	xięże	Xięże	
	276	xiądz	Xiądz	
	278	wielmożny	Wielmożny	
		hrabio	Hrabio	
	280	starosty	Starosty	
		niebie!.	niebie!...	
	282	nie chcąc	niechcąc	
	301	Jak, na	Jak na	(w wierszu poprzednim poeta również napisał przecinek po Jak, ale następnie go skreślił)
	308	panna	Panna	
		ojca	Ojca	(w autografie raczej mała litera)
	314	podolskich	Podolskich	
	326	kłosów —	kłosów	
	335	toczy: (i równocześnie);	toczy;	(: został tutaj przerobiony na średnik lub odwrotnie; może także przecinek na dwukropkę; zecer wybrał średnik)

Pieśń	Wiersz	Autograf	I-sze wydanie	Uwagi
IV	340	Ladawy: (lub);	L a d a w y;	(w autografii może to być równie; jak:)
	341	panny	P a n n y	
	345	— Kto ma	— k t o m a	
	348	— Caro	— c a r o	(w autografii raczej litera duża)
	356	klóci	k ł u c i	
	359, 399	Wiersze te w autografii znajdują się nawprost siebie, między nimi jest jeden myślnik, który w druku raz został użyty po wierszu 359, drugi raz przed 399. W rzeczywistości odnosi się raczej do w. 359.		
	360	— wierzę.	— w i e r z ę,	
	365 Czy szpara: (i laska od wykrzykni- ka)	... c z y s z p a r a!	(w autografii raczej duża litera) (poeta prawdopodobnie : poprawił na !)
	374	Pomogłabym ci	P o m a g a ł a b y m c i	
	399	patrz w. 359 zmordowany:	z m o r d y w a n y	(znak przestankowy w druku za- tarty)
	404	końca!	k o ń c a.	
	411	w rękę	w r ę k u	
	418	zmarszczone	z m a s z c z o n e	
	420	wyrzuca	r o z r z u c a	
	435	ni różana	a n i r ó ż a n a	
	441	Ochrzczony teraz	C h r z c z o n y	
	454	stworze	s t w o r z ę	
	467	czarze	c z a s z e	
	470	z ognia	z o g n i ó w	
	473	otoczę,	o t o c z ę;	
	480	— Znow	— z n ó w	(w autografii raczej litera duża)
	485	— Głos	— g ł o s	
	486	mierze....	m i e r z e..	
	516	niegdyś	n i e d y ś	
	526	srebrna	s r e b n a	
	530	Wołające	W o ł a j ą c	
	544	Cię	c i ę	(w autografii raczej litera duża)
V	1	kurhanów	K u r h a n ó w	
	6	migocą	m i g a c ą	
	11	Wpadają	W p a d a j ą	
	20	drop ^f	d r ó p	
	37	otyły	u t y ł y	
	38	Policzki	P u l i c z k i	
	56	pancernik,	p a n c e r n i k	

Pieśń	Wiersz	Autograf	Isze wydanie	Uwagi
V	60	kudłaty	hudłaty	(w autografie k bardzo podobne do h)
	63	— Choć	— choć	(poprawka zec. słuszna)
	91	nic sam	sam nic	
	100	nieznany	nie znany	
	110	Moja Muza	moja muza	
	141	tęsknotą, (lub);	tęsknotą;	(w autografie kropka nad przecinkiem niepewna)
	150	to by ją zrozumiał	to by zrozumiał	
V	163	w nieskończonym	nie w skończonym	
	165	stoj... od	stój... Od	(poprawka druku słuszna)
	166	strofy	strony	
	169	Słowian	Sławian	
	176	Odpal	Odparł	(w autografie opuszczona litera)
	179	Metra	metra	
	186	za mną jak sen	za mną sen	
	188	Mówi	mówi	
	205	pana	Pana	
	212	pana	Pana	
		marszałkiem	Marszałkiem	
	215	podstolin	Podstolin	
	221	zjedzonego	z jedzonego	
	222	Szlachcica	szlachcica	
	243	I czuł	I czuł	
	255	jedne źródło	jedno źródło	
	260	Spokojne	Spokojnie	
	271	Znajdź sobie	I znajdź sobie	
	274	— Sama	— sama	(w autografie przed tym domyślna kropka)
	277	Gila	gila	
	290	wplaw	w plaw	
	296	— była	— Była	
	336	spłoniona	spłonioną	
	342	Cóż	cóż	(po przecinku)
	350	O przyjdź	O! przyjdź	
	353	polscy	Polscy	
	384	ogoń	ogon	(w autografie może być także ogón)
	388	wzgórzu	wzgórzu.	
	393	plote;	plotę.	(w autografie kropka nad przecinkiem niepewna, wygląda jak zakończenie przedłużonego e)

Pięta	Wiersz	Autograf	I-sze wydanie	Uwagi
404	... jeśli	... jeśli	... Jeśli	
422	Wodzom	Wodzom	wodzom	
426	wskrzesznym.	wskrzesznym.	wskrzesznym	
436	Boga!	Boga!	Boga.	
445	Cię	Cię	cię	(w autografie poeta specjalnie e małe przerobił na duże)
460	uczynkach:	uczynkach:	uczynkach.	
466	widzę	widzę	widzą	
468	szkielety —	szkielety —	szkielety.	
476	upadam	upadam	upada	
493	... gdybyś	... gdybyś	... Gdybyś	
503	namiętne	namiętne	namiętne	
506	kwietnych	kwietnych	kwietnych;	
509	serc? wy! — to	serc? wy! — to	serc! Wy! — To	
511	plyń	plyń	Płyń	
516	My	My	my	(w autografie raczej duża litera)
518	świeci?	świeci?	świeci!	
529	Ja go po- wiodę	Ja go po- wiodę	Ja go wiodę	
546	zbliska	zbliska	z bliska	
548	— jam	— jam	— Jam	
550	Nie	Nie	Mie	
552	był? —	był? —	był	
554	ten świat	ten świat	świat ten	
557	zbroja!	zbroja!	zbroja;	(wykrzyknik w autografie obcą ręką poprawiony na średnik)
558	czarnoksię- stwo!	czarnoksię- stwo!	czarnoksięstwo;	(jak wyżej)
V	559	moja	moja! —	(w autografie karta uszkodzona i znaku przestankowego brak) ¹
567	Obmyłem	Obmyłem	G b myłem	
570	coś	coś	c ó ś	
571	— a tak	— a tak	— A tak	
572	słońach	słońach	słońcach	(w autografie opuszczona litera)

Stanisława Jasińska

¹ Nawet gdyby nie było tutaj faktycznie żadnego znaku i poeta wymawiałby jednym tchem koniec wiersza 559 i początek w. 560, wspinała ta strofa zyskuje niezmiernie na ekspresji przy uwzględnieniu znaków zastosowanych w autografie:

... Taka moja zbroja!

I takie moich myśli czarnoksięstwo!

Choć mi się oprzesz dzisiaj? — przyszłość moja

I moje będzie za grobem zwycięstwo!...